

A szociokulturális szituálság az egyetemi oktató és hallgató közötti diskurzusokban¹

A dolgozatban egy olyan pilot vizsgálatot mutatok be, amely a stílustulajdonítás folyamatának empirikus vizsgálatára tesz kísérletet, az eredmények ugyanakkor ráirányítják a figyelmet a társas attitűdök deiktikus megjelenítésének stilisztikai dimenziójára. Már a bevezetőben le kell szögezni, hogy jelen vizsgálat elsődleges célkitűzése, hogy alaposan előkészítsen későbbi, a stílustulajdonítás és a társas attitűdjelölés összefüggéseit kutató vizsgálatokat, illetve hogy empirikus megalapozást nyújtson egy a stílus és a társas deixis összefüggéseit leíró elméleti jellegű modell kidolgozásához.

Funkcionális kognitív nyelvszemléletet érvényesítő vizsgálatom anyagához egy specifikus diskurzív közeget választottam: az egyetemi diskurzusok szolgáltatják azt a diskurzustípust, amelynek tekintetében a pilot vizsgálatot elkészítettem, egyetemi diskurzusok alatt pedig mindazon diskurzusokat értem, amelyek résztvevői egyetemi oktatók és hallgatók. Az egyetemi oktató és hallgató szerepét pedig úgy értelmezem mint szociokulturális konvenciók által nagymértékben meghatározott résztvevői szerepeket, amelyekhez közösségre begyakorlott diskurzív sémák kapcsolódnak (vö. Langacker 2008: 27–54, Tolcsvai Nagy 2013: 161–165).

A vizsgálat megvalósításához nyitott kérdésekből, valamint skálákból felépített kérdőívet használtam, amelyet egyetemi hallgatókkal tölttettem ki, összesen 11 adatközlővel. Ennek kapcsán ismét hangsúlyozandó, hogy vizsgálatom egy olyan kvalitatív pilot vizsgálat, amely későbbi kutatások számára nyithat új utat.

1. A társas deixis művelete és a stílustulajdonítás

Mivel a dolgozat a társas deiktikus attitűdjelölés stilisztikai dimenziójára koncentrálni, elméleti kiindulópontként azt érdemes tisztázni, hogy miért releváns a társas deixis kapcsán a stílusról, a stílustulajdonításról beszélni. Mindehhez a társas deixis értelmezéséből célszerű kiindulni, ez ugyanis olyan konstruálási műveletnek tekinthető, amely kontextuális ismeretek mozgósítását valósítja meg, egészen pontosan a résztvevők társas-szociokulturális szituálságát működteti kontextusfüggő kiindulópontként (Tátrai 2011: 126–150, Verschueren 1999: 75–102). Erről a kontextusfüggő perspektíváról elmondható, hogy a megnyilatkozóhoz képest ego- és szociocentrikusan szerveződik (Sidnell 2009), ahonnan megtörténhet a referenciális jelenet szereplőinek névmással, inflexióval vagy egyéb személyjelölő nyelvi elemmel, például megszólítóformával történő megjelenítése (vö. Domonkosi 2002); másképpen fogalmazva: az elemi jelenet szereplőinek referenciális azonosítása prototipikus társas deiktikus kifejezések segítségével.

A szereplők referenciális azonosítása tehát deiktikus személyjelölést valósít meg, ez a személyjelölés azonban szükségszerűen együtt jár a társas attitűdjelöléssel, mivel a referenciális jelenet bármely szereplőjének a deiktikus megjelenítése egyúttal kifejezésre juttatja a mindenkori megnyilatkozóhoz a diskurzus többi résztvevőjéhez való viszonyulását. A személyjelölés attitűdjelöléssel való összefonódásának prototipikus megnyilvánulásai azok az esetek, amikor a beszédpartner, a „te” nyelvi megjelenítése valósul meg, ugyanis a második személy nyelvi reprezentációját szolgáló tegező és nem tegező alakok már eleve kijelölnek egy hozzávetőleges társas attitűdöt, a személyközi viszonyok kifejezésre juttatásának hozzávetőleges kontextusfüggő kiindulópontját, hiszen a szociokulturális

¹ Köszönöm témavezetőmnek, Tátrai Szilárdnak a tanulmányhoz fűzött hasznos megjegyzéseit, tanácsait, kritikai észrevételeit, továbbá köszönettel tartozom az ELTE Funkcionális nyelvészeti diákműhelyének azokért az inspiráló beszélgetésekért, amelyek szintén nagyban hozzájárultak a dolgozat elkészítéséhez.

konvencióknak megfelelően a tegezés a kisebb, míg a nem tegezés a nagyobb társas távolság megjelenítésének kodifikált deiktikus kifejezőeszköze.

Diplomamunkám (Ballagó 2017) eredményei azonban ráirányítják a figyelmet arra, hogy a diskurzus bármely résztvevőjének személydeiktikus megjelenítése – amely egyben az aktuális szereplő referenciális azonosíthatóságát teszi lehetővé – egyben kifejezésre juttatja a megnyilatkozóknak a diskurzus többi résztvevője felé való viszonyulását. Ez pedig abban az esetben is igaz, amikor a résztvevőknek „mi”-ként, tehát valamely közösség tagjaiként való megjelenítése valósul meg. Hiszen azáltal, hogy a megnyilatkozó valamely, a beszédpartnertől eltérő többség tagjaként jeleníti meg magát többes szám első személyű forma segítségével, vagy a beszédpartnerrel azonos közösség tagjaként reprezentálja magát, vagy csupán virtuálisan azonosul egy többes szám első személyű forma által megjelenített közösséggel, azáltal egyben pozicionálja magát a diskurzus többi résztvevőjéhez képest, kifejezésre juttatva hozzájuk fűződő társas attitűdjét.

Eredményeim ugyanakkor arra is rávilágítanak, hogy az egyes szám első személy deiktikus megjelenítésének, az önreprezentációnak is van társas attitűdjelölő szerepe. Ugyanis azáltal, hogy a beszélő önmagához horgonyozza le a megnyilatkozást – referenciálisan azonosíthatóvá téve a társas tájékozódás kontextusfüggő kiindulópontját –, többek között olyan műveleteket valósít meg, mint a diskurzus többi szereplője közül történő önkiválasztás, valamint az önmaga és a beszédpartnerek szembeállítás. Az efféle műveletek pedig csak a többi szereplőhöz képest értelmezhetőek, egyúttal központi szerepet töltenek be a résztvevők közös figyelemirányításában, így tehát segítségükkel a beszélő társas viszonyulásának is hangot ad.

A fentiek alapján tehát a prototipikus társas deiktikus kifejezések esetében árnyalandó az a szakirodalomban bevettnek mondható felosztás, amely szerint a személydeixis és az attitűddeixis a társas deixisnek egymástól jól elkülöníthető kategóriái lennének (vö. Levinson 1983: 68–73, 89–94, l. még Verschueren 1999: 18–22).

Személyjelölés tehát nem valósulhat meg attitűdjelölés nélkül, azonban – mint ahogyan a deiktikus önreprezentációban kevésbé központi mozzanatként van jelen a társas attitűdjelölő funkció, mint tegező és nem tegező formák esetében, úgy – a társas attitűdjelölésnek is vannak olyan megnyilvánulási formái, amikor a személyjelölés kevésbé hangsúlyos, mi több, el is marad. Ezek a társas deixis kevésbé prototipikus kifejezőeszközei. A társas attitűdök megjelenítésekor ugyanis anélkül is kifejezésre juthat a szociokulturális tájékozódás kontextusfüggő kiindulópontja, hogy megtörténne a diskurzus résztvevőinek a referenciális azonosítása, tehát annak a jelöltté tétele, hogy mely személy szociokulturális szituáltsága működik kontextusfüggő kiindulópontként. Másképpen fogalmazva: nem csupán a prototipikus, személyjelölő társas deiktikus kifejezések által juthat érvényre a szociokulturális tájékozódás kontextusfüggő perspektívája (vö. Stockwell 2002: 41–57), így tehát a társas deixist is célszerű prototípuselvű nyitott kategóriaként értelmezni (vö. Tátrai 2017).

Ha tehát fentebbi javaslatomnak megfelelően abból indulunk ki, hogy a társas deixis a megnyilatkozó szociokulturális szituáltságát működteti kontextusfüggő kiindulópontként, ilyen módon pedig a megnyilatkozó társas viszonyainak és viszonyulásainak kifejezését valósítja meg, akkor beláthatjuk, hogy a szociokulturális szituáltság feldolgozásának döntő szerepe van a stílustulajdonításban is, amelyet ennek nyomán szintén lehetséges társas deiktikus műveletként értelmezni (vö. Tátrai 2017). A stílustulajdonítás esetében azonban nem dolgozódik ki személydeiktikusan az érvényesített kontextusfüggő kiindulópont, hiányzik a személyhez lehorgonyzó elem, ellenben a stílustulajdonítást a diskurzus résztvevőinek társas-szociokulturális szituáltsága motiválja.

Amikor ugyanis stílustulajdonítás történik, az aktuális nyelvi megformálás előtérbe kerül a tipikus, begyakorlott nyelvi megformálási mintákhoz képest (Tolcsvai Nagy 1996: 122–124), az effajta előtérbe kerülés alapjául pedig a stílus szociokulturális tényezői

szolgálnak, amennyiben ezeket olyan stílusösszetevőkként értelmezzük, amelyek „a nyelv mint potenciál stíluslehetőségeit a közösség és kultúra jórészt konvencionált nyelvi cselekvésmintáihoz kapcsolják” (Tolcsvai Nagy 2012: 19). A nyelvi kifejezések stíluspotenciálja ugyanis azáltal válik a stílustulajdonítás alapjává, hogy az aktuális diskurzusban egyúttal aktiválódnak azok a megformáltsághoz kapcsolódó konvencionált, közösségileg begyakorlott funkciók, amelyeket a stílus szociokulturális tényezőinek nevezünk, és amelyek a stíluspotenciállal dinamikus összjátékba kerülve, a szöveg stílusstruktúrájának létrehozása révén válnak a stílustulajdonítás alapjává (Tolcsvai Nagy 2012: 36–37).

A szociokulturális tényezők tehát az alap részei (Tolcsvai Nagy 2012: 40), amelyek a Tolcsvai Nagy Gábor által kidolgozott kognitív stílusmodell szerint a következők: a magatartás, a helyzet, az érték, az idő és a nyelvváltozatok tényezője (Tolcsvai Nagy 2005: 85–105, 2012). Ezek közül a magatartás tényezője a beszélőnek a nyelvi szerkezetek megformáláshoz kapcsolódó attitűdjét mutatja, amely a laza–közömbös–választékos közötti skálán helyezhető el. A helyzet tényezője arra vonatkozik, hogy a beszélő hogyan viszonyul a hallgatóhoz annak révén, hogy az aktuális beszédhelyzetet miként dolgozza fel. A helyzet tényezője az informálistól a közömbösön át a formális tartományig terjedő skálán értelmeződik. Az érték tényezője a beszélőnek a közös figyelem tárgyához fűződő értéktulajdonításait reprezentálja, amely az értékmegvonó–közömbös–értéktelítő tartományok közötti skálán helyezhető el. Az idő tényezője a beszélőnek a nyelvi szerkezetek időbeliségéhez kötődő perspektíváját jelenti, a régies–közömbös–újszerű tartományok közötti skálán helyezve el az aktuális nyelvi megformálást. Végül a nyelvváltozatok tényezőjéhez a hagyományozott és intézményesített nyelvváltozatok sorolhatóak, ezen a tényezőn belül a különböző tartományok azonban nem kontinuum, hanem hálózat jelleggel szerveződnek (Tolcsvai Nagy 2005: 88–90, 2012: 44–45).

A stílustulajdonítás folyamata során tehát voltaképpen a nyelvi megformálás által aktivált közösségi jellegű tudás hívódik elő, szociokulturális jellegű kontextuális ismeretek mozgósítása történik meg, a megnyilatkozóknak a nyelvi megformálásban érvényesített szociokulturális kontextusfüggő viszonyulása érvényesül (Tátrai 2012: 55–62, l. még Tátrai 2017). Mivel pedig a szociokulturális szituáltság kontextusfüggő perspektívaként való működtetése a társas deixis műveletének lényegi mozzanata, a társas attitűdök kifejezésre juttatásának alapja, mindez rávilágít arra, hogy a stílustulajdonítás értelmezhető társas deiktikus műveletként. A stílustulajdonítás művelete a prototipikus, szimbolikus személyjelölést megvalósító társas deiktikus nyelvi szimbólumokhoz képest azzal a különbséggel rendelkezik a társas deixisre jellemző tulajdonságokkal, hogy a stílustulajdonítás által csupán attitűdjelölés történik (személyjelölés nem), amelynek alapja a kontextusfüggő perspektíva.

A dolgozat további részében egy stílustulajdonításra irányuló pilot vizsgálat tanulságainak bemutatásával egyrészt arra teszek kísérletet, hogy az empiria felől közelítem meg a társas attitűdök megjelenítésének referenciális azonosítást mellőző stilisztikai dimenzióját; másrészt célom, hogy a vizsgálat révén hozzájáruljak azoknak a módszertani lehetőségeknek a feltérképezéséhez, amelyek a stílustulajdonítás empirikus vizsgálatát teszik lehetővé.

2. Módszer és anyag

Vizsgálatom annak a kutatási kérdésnek a megválaszolására irányul, hogy az egyetemi diskurzusokban miként valósul meg a szociokulturális szituáltság mint a stílustulajdonításban érvényesített kontextusfüggő kiindulópont működése. Tehát a stílustulajdonítás társas deiktikus jellegére irányuló pilot vizsgálatról van szó, amelynek megvalósításához olyan

vizsgálati módszert igyekeztem kidolgozni, amely minél inkább alkalmas a fenti kérdésfeltevés megválaszolására. Választásom a kérdőívre esett, amelynek összeállításához a módszertani pluralizmus megfontolásait (vö. Bednarek 2011) követve felhasználtam azt az általam épített korpuszt,² amelyen eddig elsősorban a társas deixis prototipikus kifejezőeszközeit vizsgáltam alapszakos szakdolgozatom keretei között (Ballagó 2017).

Az interneten kitölthető kérdőív kétszer hat kérdéscsoport köré szerveződik, amely úgy kapcsolódik az általam épített annotált korpuszhoz, hogy minden kérdéscsoport elején rövid szituációleírásokkal egybekötött, 2-3 fordulóból álló diskurzusrészletek szerepelnek, amelyeket a korpuszból választottam ki.

A kérdőív első részében, az első hat kérdéscsoport esetében az adatközlőknek az volt a feladatuk, hogy saját belátásuk szerint egy-két szóval minősítsék a szituációk szereplőinek stílusát, majd ezt követően meg kellett adniuk azt is, hogy mely kifejezésekre alapozva fogalmazták meg intuitív stílustulajdonításukat. Először tehát az adatközlők elolvastak egy rövid szituációleírást, majd arra a kérdésre válaszoltak, hogy „Milyennek minősíti az adott párbeszédben az oktató stílusát?”, illetve „Milyennek minősíti az adott párbeszédben a hallgató stílusát?” A kitöltőknek mindkét kérdés után arra kellett választ adniuk, hogy „A párbeszéd mely kifejezése/kifejezései alapján fogalmazta meg előző válaszát?”. Miután egy szituációval kapcsolatban megválaszolták az összes fenti kérdést, illetve saját belátásuk szerint éltek a megjegyzés írásának lehetőségével, a „tovább” gombra kattintva megkapták a következő szituáció leírását, amely után ismét a fent idézett kérdések szerepeltek. Mindezt összesen hat szituációval tették meg.

Ezt követően a kérdőív második részében szintén hat kérdéscsoport és hat szituáció szerepelt. Az egyes kérdéscsoportok elején ugyanazt a hat diskurzusrészletet adtam meg, mint a kérdőív első felében, azonban már úgy, hogy egy-egy kifejezést kiemeltem, mégpedig olyan kifejezéseket, amelyek véleményem szerint megformálásuk miatt előtérbe kerülnek. A kérdőívnek ebben a felében az volt az adatközlő feladata, hogy a megadott szempontok szerint skálazza a kiemelt kifejezéseket, a skálán való elhelyezés szempontjaiként pedig a stílus egyes Tolcsvai Nagy Gábor által leírt szociokulturális tényezőit adtam meg. Így a magatartás változója mentén a laza és a választékos minősítések közötti, a helyzet változója mentén a formális és informális minősítések közötti, az idő mentén a régies és újszerű, az érték mentén pedig az értékmegvonó, illetve értéktelítő minősítések közötti tartományon kellett elhelyezni az általam kiemelt kifejezések stílushatását.

A szociokulturális tényezők kérdőíves alkalmazhatóságára, illetve saját vizsgálatom módszerére vonatkozóan három fő metodológiai reflexió vetődik fel: 1. az érték változója esetében az adatközlők nehezen tudták értelmezni az „értékmegvonó” és az „értéktelítő” kategóriákat, tehát empirikusan is alkalmazható elnevezéseit kellene bevezetni ezeknek a minősítéseknek; 2. a nyelvváltozatok tényezője nehezen tűnik megragadhatónak a gyakorlati alkalmazásban, egyrészt azért, mert az ennek a tényezőnek a mentén alakuló tartományok nem skaláris, sokkal inkább sugaras szerveződésűek, másrészt pedig azért, mert a nyelvváltozatok mentén történő minősítéshez szükséges, hogy a birtokában legyünk olyan absztrakt kategóriák ismeretének, amelyek egy laikus anyanyelvi beszélőtől nem várhatóak el egy empirikus kutatás esetében; 3. harmadik módszertani reflexióm már nem a modell alkalmazhatóságához, hanem saját pilot vizsgálatom kivitelezéséhez fűződik. Felvetődik ugyanis az a dilemma, hogy a jelen kutatás keretei között alkalmazott módszer esetében

² A korpusz összesen négy egyetemi gyakorlati óra teljes lejegyzett hanganyagából áll, amelyben a prototipikus társas deiktikus kifejezéseket tettem kereshetővé saját annotálási rendszerem segítségével. A korpusz alapjául szolgáló valamennyi gyakorlati órának egy oktató és 20-25 egyetemi hallgató volt a résztvevője. A korpuszban szereplő órák a következők: két tanár szakos hallgatóknak szóló pedagógiai-pszichológiai óra, egy gyermekkép, illetve egy személyiségfejlődés szeminárium, egy bölcsészettudományi karon elhangzó történeti földrajz szeminárium, valamint egy természettudományi karon tartott elméleti matematika gyakorlat.

fennáll annak a veszélye, hogy a kérdőív második felében nem ugyanazokat a kifejezéseket minősítetem az adatközlőkkel, mint amelyeket ők találtak stilisztikailag feltűnőnek. Ellenkező esetben azonban, ha függő változókkal dolgozva az adatközlők által előtérbe kerülőnek minősített kifejezéseket helyeztetném el a skálák mentén, akkor a második kérdéscsoporttól kezdve fennállna az a módszertani csapda, hogy az intuitív stílusminősítéseket befolyásolni fogják a megadott szociokulturális tényezők. Utóbbi buktatóra a próbalekérdések tapasztalatai is felhívták a figyelmet. Ennek a problémának a feloldásaként valószínűleg még bátrabban kell követni a módszertani pluralitás megfontolásait, és a kérdőív első felében interjú módszerrel lenne tanácsos dolgozni, majd a kérdőív második felében függő változókkal dolgozva lehetne kiküszöbölni az esetleges következetlenségeket.

A szociokulturális tényezőkön túl Bartha Csilla és Hámori Ágnes (2010) interakcionális szociolingvisztikai stílusmodellje alapján a társas jelentésképzés egyes aspektusait is beemeltem a skaláris minősítés szempontjai közé. A szociokulturális tényezők működésével összhangba hozhatónak, ennek megfelelően a vizsgálatba beemelhetőnek tartottam a társas távolság mentén a távolságtartó és bizalmas minősítések közötti, az érzelmi involváltság mentén a nagyon bevonódó és a nem bevonódó, illetve a társas hierarchia [= „hatalom és szolidaritás” (Bartha–Hámori 2010: 304)] mentén az alá-fölérendelt és az egyenrangú viszony közötti tartományokon való elhelyezést. A modell többi szempontjának a gyakorlati alkalmazása azonban problematikusnak, illetve a társas attitűdjelölés vizsgálata szempontjából kevésbé alkalmazhatónak bizonyult.

A kérdőív második felében tehát nyolc szempont mentén kellett az adatközlőknek az általam kiemelt kifejezéseket minősíteni, bizonyos szituációkban azonban több kifejezést is kiemeltem: itt minden egyes kiemelt kifejezéssel kapcsolatban fölvettem ugyanazt a 8-8, skálázással megválaszolható kérdést. A kérdőív első feléhez hasonlóan ebben a részben is előbb feltettem az első szituációval kapcsolatban az összes kérdést, felkínálva a megjegyzés írásának lehetőségét, majd a „tovább” gombra kattintva ezt követte az újabb szituációleírás, és a kiemelt kifejezés(ek) minősítésére vonatkozó, skálán való elhelyezéssel megválaszolható kérdések.

A fent bemutatott módszertani megfontolásokkal összeállított kérdőívet a pilot vizsgálat keretei között összesen 11 egyetemi hallgatóval töltettem ki. Egy újabb kapcsolódási pont az eredetileg más vizsgálati célokra készített annotált korpusszal, hogy az adatközlők kiválasztásakor előzetes szempont volt, hogy olyan egyetemi hallgatók szerepeljenek a kitöltők között, akik részt vettek a korpusz anyagát képező órák valamelyikén, hogy a diskurzusrészletek szereplőinek társas viszonyrendszerét belső, résztvevői nézőpontból ismerjék, ennek megfelelően pedig minél megbízhatóbb adatokhoz jussunk.³

3. A stílustulajdonítás deiktikus jellegére irányuló pilot vizsgálat eredményei

A kérdőív első felében – amikor az adatközlők önállóan minősítették stilisztikai szempontból a kiemelt diskurzusrészleteket – alapvetően az a kép rajzolódott ki, hogy a kitöltők, akik maguk is egyetemi hallgatók, rendelkeznek egy olyan nyelvi megformáltságot illető tudással, amely az egyetemi szemináriumhoz mint diskurzustípushoz kapcsolódik, és amely a diskurzustípust illető saját tipikus tapasztalataikból épül fel (vö. Tátrai 2012: 56–57). Amikor pedig a válaszokban stílustulajdonítás történt, ehhez az aktivált stílusmintához képest tartottak egyes megformálási módokat előtérbe kerülőnek.

Ugyanakkor kiemelendő, hogy az aktivált stílussémától eltérőnek ítélt nyelvi megformálások esetében olyan stílustulajdonításokat tettek az adatközlők, amelyek arra

³ Ezt a kiválasztási szempontot közöltem is az adatközlőkkel, hogy biztosan azonosítani tudják, hogy olyan órák diskurzusrészleteiről van szó, amelyeket beható résztvevői perspektívából ismernek.

irányítják a figyelmet, hogy a begyakorlottól eltérő kontextusfüggő kiindulópont érvényesítése a társas viszonyokról, attitűdökről való egyezkedés eszköze.

A kérdőív második felében feltett kérdések azt specifikálták, hogy a kitöltők mely szociokulturális tényezőkre, illetve a társas jelentésképzés mely összetevőire alapozták stílustulajdonításukat. Ezek által a válaszok által egyrészt pontosabb értelmezése lehetséges a kérdőív első felében előfeszítés nélküli válaszként kapott stílusminősítéseknek, másrészt megállapítások tehetők a leíró jellegű elméleti stílusmodell működésére vonatkozóan.

A továbbiakban a pilot vizsgálat eredményeit mutatom be, a bemutatásban pedig a kérdőívben szereplő hat szituációt veszem sorra. Az eredmények bemutatásakor tehát nem úgy haladok, mint amilyen sorrendben az adatközlők haladtak a kitöltéssel, hanem az első és a második, 6-6 szituációból álló kérdéscsoport azonos szituációi kapcsán született válaszokat együttesen tárgyalom.

3.1. „igen indokolt és jó kérdés”

- (1) Az alábbi párbeszéd egy történeti földrajz szemináriumon játszódik le, ahol az oktató alapvetően magázódik a hallgatókkal. A kiemelt részlet akkor hangzik le, amikor a házi feladat problematikus pontjairól van szó.

Oktató: Más volt-e esetleg? Podgorjén és Zagorjén kívül.

Hallgató: Igen. Hogy Ruténföld pontosan meddig tart.

Oktató: Ez egy olyan kérdés, amit magamtól is előhoztam volna. Tehát szerintem egy **igen indokolt és jó kérdés**.

A válaszok alapján a kérdőív (1) szituációjáról az állapítható meg, hogy a leginkább ez a szituáció valósítja meg az egyetemi szemináriumra vonatkozó stílussémát, ugyanis az adatközlők többsége olyan stílustulajdonításokkal élt az oktató stílusára vonatkozóan, mint a *korrekt*, a *semleges*, illetve a *szituációnak megfelelő*. Az utóbbi válasz különösen jól rávilágít arra, hogy az adott szituáció, tágan értve az egyetemi gyakorlati óra felidéz a résztvevőkben egy tipikus nyelvi megformálási módot, amely ezeket a diskurzusokat jellemzi, és ehhez képest tartja *megfelelőnek*, azaz megszokottnak, nem feltűnőnek, a tipikus gyakorlatot megvalósítónak az adott megnyilatkozást. A *semleges* minősítés tehát szintén úgy értelmezendő, mint az adott szituációban előtérbe nem kerülő nyelvi megformálás.

Ugyanakkor az oktató stílusára vonatkozó olyan további válaszok, mint a *távolságtartó* és a *nem érzékeltet alá-fölérendeltséget*, arra hívják fel a figyelmet, hogy a stílust a kitöltők a társas viszonyok kifejezésre juttatásának az eszközeként is értelmezik. A *távolságtartó* minősítéssel az adatközlő ugyanis azt emelte ki, hogy a stílus a személyközi távolság alakítását, illetve fenntartását szolgálja, a *nem érzékeltet alá-fölérendeltséget* válasz pedig a társas hierarchia szempontjából emeli ki hasonlóképpen azt, hogy a nyelvi megformálásban a megnyilatkozó társas-szociokulturális szituáltsága érvényesül.

A fenti eredmények tehát arra mutatnak rá, hogy a kitöltőknek, akik maguk is résztvevői hasonló diskurzusoknak, van egy elképzelésük az egyetemi órai diskurzusok stílussémájáról. Ez a stílus az első szituáció alapján a választékos magatartással, az inkább formális helyzettel, a résztvevők egyenrangúságával, de nagyobb társas távolságával, ennek megjelenítőjeként pedig a kölcsönös nem tegező viszonytal jellemezhető. Mindezen megállapítások a kérdőív második felének eredményei alapján tehetők meg, mégpedig annak révén, hogy az adatközlők az általam kiemelt „igen indokolt és jó kérdés” kifejezést inkább választékosnak, inkább formálisnak és inkább távolságtartónak ítélték, a többi változó mentén pedig nagyjából közömbösnek találták az oktató stílusát.

3.2. „a beilleszkedési igény nyomatékosításával kompenzálni”

- (2) Az alábbi párbeszéd egy tanár szakos hallgatóknak szóló személyiségfejlődés órán hangzik el, ahol az oktató nem tegeződik a hallgatókkal. Az óra témája alapvetően az, hogy különféle magatartászavaros gyerekekkel mi a tennivalója egy pedagógusnak. A kiemelt részletben arról van szó, hogy egy elképzelt tanítási szituációban mi minden állhat egy gyerek problémás viselkedése mögött.

Hallgató: Tehát több szempontból is hátrányos helyzetből indul, és nehezebben kapja el a fonalat. És talán ezt igyekszik ezzel a fajta konfliktuskezeléssel és *a beilleszkedési igény nyomatékosságával kompenzálni.*

Oktató: Nagyon szépen mondta. ((nevet))

Az (1) szituációhoz hasonlóan a stílusséma megvalósulásáról tanúskodnak a (2) szituáció hallgatójának stílusa kapcsán született válaszok. A válaszok arra engednek következtetni, hogy ebben az esetben is az adott diskurzfajtában tipikusnak nevezhető kiindulópont érvényesült, azonban a stílusminta bizonyos összevetőinek nagyon profilált alkalmazása révén. Minderre abból következtethetünk, hogy az adatközlők *szaknyelvinek, erőltetetten szaknyelvinek, főleg ahhoz képest, hogy egészen köznapi megfogalmazással kezdődik*, illetve *próbál szakmai hangnemet megütni* minősítésekkel éltek a hallgató stílusát illetően. A *szaknyelvi* ugyanis vélhetően az egyetemi szeminárium diskurzustípusához kapcsolódó tipikus, közösségileg begyakorlott stílusnak értelmezhető, azonban ennek a szituációhoz mértén túlzott alkalmazására mutatnak rá a válaszoknak az olyan összetevői, mint az *erőltetetten* vagy a *próbál*.

Évelésem azonban önmagában még nem feltétlenül állja meg a helyét, így szükséges azt alátámasztani a kérdőív második felében kapott válaszokkal, amelyek szintén a fenti megállapításokra engednek eljutni. Az adatközlők ugyanis a mindannyiuk által leginkább előtérbe kerülőnek ítélt, általam is kiemelt „a beilleszkedési igény nyomatékosságával kompenzálni” szerkezetre alapozták előfeszítés nélkül megfogalmazott stílustulajdonításukat, a szóban forgó szerkezetet pedig a skálák mentén egyértelműen a választékos magatartás, illetve a formális helyzet mentén találták stilisztikailag jelöltnek. Ha pedig ezeket a szociokulturális tényezőket összevetjük az (1) szituáció kapcsán született válaszokkal, akkor tapasztalható, hogy az adatközlők által begyakorlottnak tartott stílusmintához képest itt a skála végpontjai felé való elmozdulásokat érzékelhetünk. Ezért lehet megalapozott a pilot vizsgálat keretei között az a kijelentés, hogy a (2) szituáció hallgatójának stílusát a diskurzustípushoz kapcsolódó stílusséma egyes összetevőinek a felnagyított, túlzott mértékű alkalmazásaként érzékelték a válaszadók.

Előfordul azonban, hogy az egyetemi tanórai diskurzusok résztvevői, az oktató és a hallgató, a közösségileg begyakorlottól eltérő kiindulópontot működtetnek a társas attitűdök megjelenítésekor. A pilot vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy ezekben az esetekben más-más szociokulturális tényezők, illetve személyközi viszonyokra vonatkozó változók mentén érzékelik a vizsgálat résztvevői előtérbe kerülőnek a megformálás módját. Azokról a megvalósulásokról van tehát szó, amikor az egyetemi szeminárium diskurzustípusára vonatkozó stílusmintától eltérő, tehát stilisztikailag jelölt konstrukciókkal élnek a szemináriumi diskurzusok résztvevői.

A kérdőív összes többi szituációja esetében erre utaló válaszokat kaptam az adatközlőktől, a továbbiakban tehát azt fejtem ki, hogy az egyes szituációk milyen szempontokból, illetve milyen tényezők mentén valósítottak meg a stílussémától való eltéréseket, és ezen előtérbe kerülések révén milyen társas attitűdök váltak jelöltté. Azt fejtem tehát ki, hogy a válaszadók miként világítottak rá arra, hogy a vizsgálatban kiemelt

diskurzusok résztvevői egyezkedést kezdeményeznek a szociokulturális szituáltságról mint kontextusfüggő kiindulópontból.

3.3. „vegyen vissza az arcából”

- (3) Az alábbi párbeszéd egy tanár szakos hallgatóknak szóló személyiségfejlődés órán hangzik el, ahol az oktató nem tegeződik a hallgatókkal. Az óra témája alapvetően az, hogy különféle magatartászavaros gyerekekkel mi a tennivalója egy pedagógusnak. A kiemelt részletben arról van szó, hogy mi a helyes tanári reakció egy olyan gyerek viselkedésére, aki poénokkal és kérdésekkel zavarja az órát.

Oktató: Mi az elv, amiért azt gondolom, hogy ez [egy korábban elhangzott megoldási javaslat] fog használni?

Hallgató: Hát mivel szereti magára felhívni a figyelmet, és így egy kicsit negatív szerepben kerül elő az osztálytársai szemében, akkor valószínűleg **visszavesz az arcából**.

Oktató: Aha. Tehát hogy azt gondolom, hogy tanárként az a dolgom velem, hogy **vegyen vissza az arcából**.

A (3) szituációra adott stílusminősítések alapján a diskurzus résztvevői az egyetemi gyakorlati óra begyakorlott stílussémájától eltérő nyelvi megformálással éltek, nem a tipikus módon értelmezték társas-szociokulturális szituáltságukat. Erre utalnak az olyan válaszok, amelyek *laza, túlzottan laza, hétköznapi*, illetve *a tanórai keretek között nem megfelelő* stílust tulajdonították a hallgatóknak. „A párbeszéd mely kifejezése/kifejezései alapján fogalmazta meg előző válaszát?” kérdésre adott feleletek pedig egyértelműen rávilágítanak, hogy a kitöltők a fenti stílustulajdonításokat egyetlen előtérbe kerülő kifejezésre alapozták, ez a kifejezés pedig az általam is kiemelt „vegyen vissza az arcából” volt.

Fontos továbbá, hogy a hallgató által felkínált társas attitűdről a diskurzus résztvevői egyezkedést folytatnak, ugyanis az oktató stílusának minősítésekor minden válaszban előfordult az a mozzanat, hogy az oktató megformálásbeli választása a hallgatóknak adott válaszként értelmezhető. Erre utal, hogy a kitöltők többsége *alkalmazkodónak* minősítette az oktató stílusát, olyannak, aki *kicsit mintha a hallgató stílusát igyekezne átvenni*, illetve itt is előfordult a *közvetlen* minősítés. A válaszok tehát arra engednek következtetni, hogy ebben az esetben az oktató által alakít ki kisebb társas-személyközi távolságot a hallgató irányába, hogy a hallgató által felajánlott, szituáció által aktivált stílussémától eltérő stilisztikai attitűdöt elfogadja. A társas viszonyokról való egyezkedés tehát sikerrel jár.

A skálákon jelölt értékek is alátámasztják, hogy az adatközlők úgy találták, hogy a „vegyen vissza az arcából” szerkezet segítségével a beszédpartnereknek a megszokott oktató-hallgató viszonyhoz képest lazább, informálisabb attitűdje jelenik meg. A magatartás mentén ugyanis egyértelműen lazának, a helyzet mentén egyértelműen informálisnak, inkább bizalmasnak, illetve nagyobb érzelmi involváltságot mutatónak, valamint a résztvevők közötti egyenrangúságot tükrözőnek ítélték a mindnyájuk által leginkább feltűnőnek, illetve stílustulajdonításukat leginkább megalapozónak tartott „vegyen vissza az arcából” szerkezetet.

A Tolcsvai Nagy-féle modellre vonatkozó fontos visszacsatolás továbbá, hogy a *laza* stílus előkerült az előfeszítés nélküli stílustulajdonítások esetében is, illetve hogy a *hétköznapi*, valamint a *tanórai keretek között nem megfelelő* minősítések arra engednek következtetni, hogy a helyzet szociokulturális tényezőjét szintén releváns beemelni az elemzésbe.

Ugyanakkor fontosnak tartom, hogy röviden kitérjek egy adatközlői megjegyzésnek az értelmezésére, amely ennek a szituációnak az apropóján íródott: [az oktató] *a hallgató válaszára adott reakciójában úgy ismétli meg a megszólalásból leginkább kilógó kifejezést, visszavenni az arcából, hogy ne illeszkedjen a mondatba.* Ezzel a megjegyzéssel a kitöltő nagyon egyértelműen felhívja a figyelmet arra az elméleti alapvetésre, amely szerint a stílustulajdonítás alapja a megformáltság miatti előtérbe kerülés valamilyen háttér előtt, hiszen a *leginkább kilógó*, azaz leginkább feltűnő, a figyelem előterébe kerülő, és ennek folytán a társas attitűdökről való egyezkedés alapjául szolgáló konstrukcióról beszél a „vegyen vissza az arcából” kifejezés nyomán.

3.4. „túlszilázott”

- (4) Az alábbi megszólalás egy tanár szakos hallgatóknak szóló gyermekkép szemináriumon történik, ahol az oktató kölcsönösen tegeződik a hallgatókkal. A kiemelt részlet akkor hangzik el, amikor az oktató azt a feladatot adja a hallgatóknak, hogy alkossanak „véleményvonalat.”

Oktató: Tehát tudom, hogy összetett az állítás, de nagyjából az, hogy a gyerekjogok, ez egy **túlszilázott** dolog, vagy ilyesmi. Nagyon szlengesen megfogalmazva. És akkor aki ezzel egyetért, az álljon ide, aki nem, álljon oda, és így el lehet helyezkedni sokfelé. Oké. Na, akkor hallgassunk meg így egy-egy érvet.

Hallgató: Hát én a túlszilázott mellett állok. Szerintem azért, mert igazából nem azt mondom, hogy verni kéne a gyereket, félre ne értsétek. De hát én se haltam bele egy **dádába**. Meg hogyha **ráverték a seggemre**, mert rossz voltam, nem haltam bele.

Hasonló társas viszonyulásokat illető egyezkedést érzékelték az adatközlők a (4) szituáció esetében is, azonban némiképp más megvalósulási formában. Ekkor ugyanis az oktató megnyilvánulását minősítették *lazának, hétköznapi*nak, *szlengesnek* (tehát ismét elsősorban a magatartás és a helyzet változója mentén tartották eltérőnek a begyakorlott stílussémától). A stílustulajdonításban pedig megjelentek olyan mozzanatok is, mint a *hallgatóközeli, fiatalos* (tehát valamiképpen az idő tényezője mentén is jelölt), *barátságos*, ezeket a minősítéseket pedig mindannyian a „túlszilázott” szó előtérbe kerülésére alapozták.

A hallgató stílusának minősítésekora a válaszokban egyrészt megjelentek ugyanazok a mozzanatok (*laza, szlenges, ő is közvetlen, hétköznapi*), ami alapján arra következtethetnénk, hogy az adatközlők meglátása szerint itt is sikeres volt a személyközi távolságot, társas attitűdöt illető egyezkedés, a hallgató elfogadta az oktató által felajánlott kiindulópontot. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a fent felsorolt minősítések mellett szinte minden válaszadó kiemelt olyan mozzanatot, mint a *helyenként talán túl hétköznapi, közvetlen, kicsit talán vulgáris*, illetve *szintén szlenges, szerintem az érthetőségre törekedés miatt, de talán túlságosan*. Mindezen megállapításukat saját bevallásuk szerint a „segg” és a „dádá” szavakra alapozták.

A fent leírtak alapján tehát az látható, hogy az oktató a stilisztikai jelöltség segítségével reflexíven viszonyulva a szociokulturális gyakorlatokhoz, felajánlott egy közelebbi, kisebb társas távolságot reprezentáló viszonyulást. Azonban a hallgató nem dolgozta fel sikeresen ezt a felajánlott új kiindulópontot, és olyan perspektívából jelenítette meg társas attitűdjét, ami az adatközlők szerint már nem fér bele az egyetemi szeminárium diskurzustípusába, ehhez képest ugyanis túlságosan bizalmas viszonyt feltételez a beszédpartnerek között.

Fontos kiemelni, hogy utóbbi megállapításomat nem tudtam volna megtenni az intuitív stílustulajdonítások nélkül, csupán a skálákra hagyatkozva, ugyanis a szociokulturális

tényezők mentén nagyjából ugyanazok az eredmények jöttek ki a „túlszilárdított,” valamint a „segg” és a „dádá” szavakra is, így módszertani tanulságként levonható, hogy az árnyalt eredmények érdekében nagy szükség van az adatközlők saját, előfeszítés nélküli stílusminősítéseire is.

3.5. „basszus”

- (5) Az alábbi párbeszéd egy elméleti matematika gyakorlaton játszódik le, ahol az oktató alapvetően nem tegeződik a hallgatókkal. A kiemelt részlet akkor hangzik el, amikor arról van szó, hogy kinek miért sikerült rosszul az előző órai zárthelyi dolgozata, az egyik hallgató pedig felidézi, hogyan oldotta meg a dolgozat egyik feladatát.

Hallgató: És nagyon hosszú lett, és akkor rájöttem, hogy *basszus*, de hát ezt sokkal egyszerűbben is meg lehet csinálni.

Oktató: Igen. A kedvemért az egyszerűséget valahogy ügyesen *definiáljuk*.

Hallgató: Igen. ((nevet)) Mondjuk definiáljuk úgy, hogy mondjuk *alacsonyabb iskolai tanulmányokbeli apparátussal*.

A kérdőív (5) szituációja ismét egy hasonló, személyjelöléssel nem járó attitűdjelölésre, egészen pontosan a társas attitűdököt illető egyezkedésre irányította rá a figyelmet. Az egyezkedés azonban a fent bemutatott (3) és (4) szituációnál összetettebb módon valósult meg. Az (5) szituációban ugyanis az adatközlők válaszai alapján a hallgató az, aki a mindegyikük által feltűnőnek minősített „basszus” kifejezés segítségével reflexíven viszonyul az egyetemi szeminárium begyakorlott, konvencionizált stílussémájához. Az önidézésszerű „basszus” beemelésével a skálák alapján egyértelműen laza magatartást, informális helyzetet, bizalmas viszonyt, nagy érzelmi involváltságot és egyenrangú társas viszonyt fejez ki.

Az oktatóról a válaszok alapján az mondható el, hogy nem is utasítja el, de nem is fogadja el egyértelműen a társas attitűdök megjelenítésének ezt a hallgató által felajánlott, újraértelmezett kiindulópontját. Ez egyrészt megragadható az előfeszítést mellőző, oktatóra vonatkozó stílustulajdonításokban, hiszen *barátságosnak, közvetlennek*,⁴ de ugyanakkor *formálisnak*, illetve *kicsit felsőbbbbségesnek* minősítik a stílusát. Legjobban talán mégis a *kedves és vicces, de azért kifejezi, hogy mit várt volna* válasz szemlélteti ezt a kettősséget. Stílustulajdonításukat elsősorban a „kedvemért” kifejezésre alapozták, amely mellett egyes válaszadók feltűnőnek ítélték az „ügyesen” és a „definiáljuk” kifejezéseket is. Mindenesetre a válaszok alapján a hallgató úgy reagál az oktató effajta viselkedésére, hogy a társas viszonyulás korábban általa javasolt új tájékozódási pontját ismét elmozdítja, ezúttal azonban vissza a begyakorlott stílusminta irányába. Ezt támasztják alá a hallgató stílusához kapcsolódó minősítések, amelyek azt emelik ki, hogy *néhol szlenges, néhol formális*, valamint az *eleje köznapi, a vége szándékosan szaknyelvies*, az egyik adatközlő pedig ezt a magatartást negatívan ítéli meg: *néhol hanyag, néhol hivatalos, nem tud disztingválni*.

Azt pedig, hogy az „alacsonyabb iskolai tanulmányokbeli apparátussal” szerkezet az egyetemi gyakorlati óra stílussémájának a megvalósulásaként értelmezendő, az támasztja alá, ahogyan a szóban forgó szerkezetet a skálakon elhelyezték. A magatartás mentén ugyanis inkább választékosnak, a helyzet mentén inkább formálisnak, míg az összes további változó

⁴ Ezeket a minősítéseket valószínűleg a „definiáljuk” igealakban a virtuális „mi” empátiás funkciójának használata is alátámasztotta, ennek az alaknak az esetében azonban a többes szám első személyű igei személyrag miatt az attitűdjelölés együtt jár a személyjelöléssel. Jelen dolgozatnak azonban nem tárgya a prototipikus személyjelölő társas deiktikus kifejezések vizsgálata, ezekkel részletesebben diplomamunkám keretei között foglalkozom (Ballagó 2017).

mentén közömbösnek ítélték a szerkezet megformáltságát. Ez egybecseng az (1) szituáció kapcsán a diskurzustípus begyakorlott stílussémájával kapcsolatban leírtakkal.

4.6. „mint Micimackó”

- (6) Az alábbi megszólalás egy elméleti matematika gyakorlaton történik, ahol az oktató alapvetően nem tegeződik a hallgatókkal. A kiemelt részlet akkor hangzik el, amikor az oktató arról magyaráz, hogy milyen segítséget tud felajánlani, hogy legközelebb ne sikerüljenek rosszul a zárthelyi dolgozatok.

Oktató: Hogyha előkerül az, hogy „nahát, ezek váltószögek”, és az illető nem látja, hogy ezek váltószögek, *ad absurdum* nem tudja, hogy mik azok a váltószögek. Tudta, de elfelejtette, *mint Micimackó*. ((nevetés)) Nem? Akkor kérdezze meg!

A (6) szituációt a válaszok ismét úgy értékelik, hogy az oktató újraértelmezi a nyelvi megformálást motiváló szociokulturális szituáltságát, társas attitűdjelölésének kiindulópontját, és egyezkedést valósít meg. Erre abból következtethetünk, hogy *közvetlen, barátságos, illetve kedves, segítőkész* stílust tulajdonítottak az oktatónak, mindezt pedig a leginkább előtérbe kerülőnek tartott, általam is kiemelt „mint Micimackó” kifejezésre alapozták. A *barátságos* minősítés ugyanis valamiféle nyitottságot, kisebb társas távolságot implikál, de hasonló mondható el a *közvetlen, kedves* és *segítőkész* minősítésekről is. Ha ezeket a válaszokat összevetjük az (1) szituáció kapcsán előhívódó *távolságtartó* stílussal, amelyet ugyanakkor *semlegesnek* is tartottak, egyértelműen érzékelhetjük, hogy a (6) szituáció esetében a stílussémától való eltérésre lettek figyelmesek a kitöltők.

Ha pedig a fenti megállapításokat a kérdőív második része alapján pontosabban igyekszünk körülhatárolni, akkor az oktató tipikustól eltérő társas attitűdje elsősorban a magatartás, a helyzet, valamint a társas távolság (bizalmas viszony) mentén dolgozódik ki. Megemlítendő ugyanakkor, hogy az adatközlők az általam kiemelt másik kifejezést („ad absurdum”) kevésbé tartották előtérbe kerülőnek, az oktató stílusa szempontjából feltűnőnek, így ennek a kifejezésnek a stílus szociokulturális tényezői mentén való értelmezésére nem térek ki külön.

4. Konklúzió

A pilot vizsgálat fent bemutatott eredményei azt igazolják empirikus adatok alapján, hogy a társas attitűdjelölésnek, amely a társas deixis műveletének a lényegi összetevője, van egy afféle stilisztikai dimenziója, amely a stílustulajdonítás mögötti motivációk feltárásával vizsgálható. Ezt az alapvetést bizonyítva az eredményekből a következő konklúziók vonhatók le:

- Az eredmények ráirányítják a figyelmet arra, hogy a nyelvi megformálás által a diskurzus résztvevői úgy tudják kifejezésre juttatni – ha úgy tetszik, jelölni – társas attitűdjüket, a beszédpartner felé irányuló viszonyulásukat, hogy az adott diskurzustípus által felidézett stílussémát előhívva kisebb-nagyobb mértékben ahhoz igazodva, vagy attól eltérve konstruálnak meg konceptuális tartalmakat.

Ha a séma bizonyos jól meghatározható szociokulturális tényezők mentén megszokott megvalósulása hívódik elő, akkor adott diskurzustípusban stilisztikailag jelöletlen lesz a megnyilatkozás. Ez egyben azt is jelenti, hogy az adott résztvevői szerepek (esetünkben az oktató-és hallgatószerep), illetve a tipikus diskurzív körülmények között prototipikusnak tekinthető társas attitűd jelenítődik meg.

Egyértelműen ezt láthattuk az (1) szituáció esetében, illetve némiképp más megvalósulási formáról árulkodva erre mutatnak rá a (2) szituáció kapcsán született válaszok is.

Azonban a (3)–(6) szituáció eredményei arra engednek következtetni, hogy megtörténhet a begyakorlott stílusséma dinamikus újraértelmezése is. Ekkor a résztvevők egyezkedést folytatnak a társas attitűdöket illetően, mindezt pedig úgy teszik, hogy saját, illetve beszédpartnerük társas-szociokulturális szituáltságát újraértelmezik, és a társas tájékozódás új kiindulópontját működtetik konceptuális tartalmak nyelvi megformálásakor. Ez az új kontextusfüggő kiindulópont kerül előtérbe, és válik ezáltal a stílustulajdonítás alapjává az adatközlői válaszokban.

- A (4) szituáció kapcsán született válaszok ugyanakkor arra világítanak rá, hogy a diskurzustípus által aktivált stílusséma csak bizonyos korlátok között értelmezhető újra olyan módon, hogy a társas attitűdökről való egyezkedés még sikeres legyen.
- Az eredmények mindemellett igazolták azt az elméleti alapvetésemet, hogy bár a stílustulajdonítás esetében nem történik meg a kontextusfüggő kiindulópontnak a referenciális azonosíthatóvá tétele, a szociokulturális eredetű kontextusfüggő kiindulópont által érvényesülő attitűdjelölés mégis egyértelműen megvalósul.

Összességében tehát vizsgálatom eredményei arra mutatnak rá, hogy a társas attitűdök kifejezésre juttatása nem feltétlenül jár együtt személyjelöléssel, a kontextusfüggő kiindulópont referenciális azonosítását nem feltétlenül kell megvalósítani az attitűdjelöléshez. Amikor ugyanis a diskurzus résztvevőinek szociokulturális szituáltsága funkcionál kontextusfüggő kiindulópontként, a referenciális azonosítás elmarad, azonban a társas attitűdök ugyanúgy kifejeződésre jutnak. Mindezen empirikus vizsgálatból származó tanulságok, illetve kapcsolódó elméleti megfontolások figyelembe vételével tehát megalapozható az a megállapítás, hogy a társas deixist nyitott, prototípuselvű kategóriaként célszerű kezelni, amely nyelvi művelet kevésbé prototipikus megnyilvánulási módjai közé sorolható a személyjelölést mellőző, de társas attitűdjelölő funkciót betöltő stílustulajdonítás.

Ugyanakkor dolgozatom eredményeivel kapcsolatban kiemelendő, hogy korántsem egy lezárt vizsgálatról van szó, az empirikus pilot vizsgálatból származó eredményeim csupán az első, ám annál fontosabb lépést tették meg a társas deixis és a stílus összefüggéseinek elméleti leírásához, illetve további, átfogóbb vizsgálatához.

Irodalom

- Ballagó Júlia 2017. *Személyközi viszonyok alakítása az egyetemi oktató és hallgató közötti diskurzusokban. Társas attitűdök deiktikus megjelenítése*. Alapszakos szakdolgozat (ELTE BTK). Kézirat. Budapest.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban: Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr* 298–321.
- Bednarek, Monika 2011. Approaching the data of pragmatics. In: Bublitz, Wolfram – Jucker, Andreas H. – Schneider, Klaus P. (eds.): *Foundations of pragmatics*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter. 537–560.
- Domonkosi Ágnes 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Sidnell, Jack 2009. Deixis. In: Dominiek, Sandra – Östman, Jan-Ola – Verschueren, Jef (eds.): *Key Notions for Pragmatics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 114–138.
- Stockwell, Peter 2002. *Cognitive poetics. An introduction*. London, New York: Routledge.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Szilárd 2012. Viszony és viszonyulás. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 51–72.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris. (Megjelenés alatt.)
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. *A cognitive theory of style*, Frankfurt am Main: P. Lang.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2012. A stílus szociokulturális tényezőinek kognitív nyelvészeti megalapozása. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 19–50.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics*. London: Edward Arnold.

Ballagó Júlia
Eötvös Loránd Tudományegyetem
julia.ballago@gmail.com

Kulcsszavak: szociokulturális szituáltság, társas deixis, stílustulajdonítás, kontextusfüggő perspektíva, társas attitűd, kognitív stílusmodell, stílusséma, pilot vizsgálat, egyetemi diskurzusok